

ΤΟΠΩΝΥΜΙΚΑ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ

Ι. ΛΟΥΜΑ

Εἰς τὰ ὑπὸ τοῦ Στεφάνου Ξανθουδίδου δημοσιευθέντα¹ συμβόλαια ἐκ τῆς Μονῆς Ἀρετίου, ἀπαντᾶται ἐνιαχοῦ² τοπωνύμιον Λοῦμα, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ὑπῆρχε μετόχιον τῆς Μονῆς. Τὸ μετόχιον τοῦτο ἀπετέλεσε τὸν πυρῆνα τῶν νῦν ὑπαρχόντων ἐπὶ τῆς θέσεως ταύτης χωριῶν Ἐπάνω καὶ Κάτω³ Λοῦμα(ς), ἐπαρχίας Μεραμβέλλου, τὰ ὁποῖα, εἰρήσθω ἐν παρόδῳ, μετὰ τῶν πλησιοχώρων Σκοιινιάς, Δωριές, Καρούδι, δὲν ὑφίσταντο ἐπὶ Ἐνετοκρατίας, ἀλλ' ὄντα μετόχια τῆς Μονῆς, συνωκίσθησαν «κατὰ μικρὸν ἐκ τῶν παροίκων, καλλιεργητῶν, ἐνοικιαστῶν καὶ δούλων τοῦ μοναστηρίου», ὡς εἶκασεν ὁ Ξανθουδίδης⁴, ἀπετέλεσαν δὲ χωρία μόνον κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Τουρκοκρατίας⁵.

Τοπωνύμιον Λοῦματα, ἔξ ἄλλου, ἀνευρίσκομεν ἐν Ἀρχαίνας ἐπὶ θέσεως ὕδατοβριθοῦς, νοτίως τῆς κωμοπόλεως, πιθανώτατα δὲ συστηματικώτερα ἔρευνα θέλει φέρει εἰς φῶς καὶ ἕτερα συνώνυμα ἐν Κρήτῃ.

Ἐκτὸς τῶν προαναφερθέντων ἀπαντῶμεν ἔξω τῆς Κρήτης τοπωνύμιον Λοῦμα(ν) ἐν Κύπρῳ. Ὡσαύτως Λοῦμα καλεῖται ἐν Καρπάθῳ θέσις βουνοῦ παρὰ τῇ κόμῃ Ὀλυμπος⁶, ἐν δὲ καὶ ἀλλαχοῦ ἀπαντᾷ οὕτω, δὲν ἠδυνήθημεν νὰ ἐξακριβώσωμεν.

Ἡ λέξις λοῦμα⁷ ἐκ τοῦ λούω, τῇ προσθήκῃ εἰς τὸ ρηματικὸν

¹) Περ. Χριστιανικὴ Κρήτη, Α' τευχ. ΑΒ' σελ. 1 - 377.

²) Αἰτιόθι, ἐν σελ. 253, «κάτω λουμα εἰς τὰ μαχίδια», σελ. 256 «τοῦ καλογέρου στὸ μετόχι λοῦμα», σελ. 276 «χοράφι στὸ λουμα» καὶ σελ. 278 «τὰ ράδεγα τοῦ σκουρά καὶ τοῦ λουμάτου».

³) Ἡ διάκρισις εἰς Ἐπάνω καὶ Κάτω Λοῦμα εἶναι παλαιότερα (Χριστιανικὴ Κρήτη, ὡς ἀν., σελ. 253 «κάτω λουμα εἰς τὰ μαχίδια»).

⁴) Χρ. Κρήτη, ὡς ἀν., σελ. 48.

⁵) Ὁ Ξανθουδίδης συμβουλευθεὶς Ἐνετικούς πίνακας δὲν ἀνεῦρε ταῦτα ὑπάρχοντα ἐπὶ Ἐνετοκρατίας. Φαίνεται ὅτι παρῆλθεν ἀρκετὸς χρόνος, μέχρις οἷου τὰ μοναστηριακὰ ταῦτα μετόχια μεταβληθῶσιν εἰς χωρία, καθ' ὅσον οὕτε εἰς τοὺς Τουρκικοὺς φορολογικοὺς πίνακας τοῦ 1671 (Ν. Στυρινίδου, Ἀνεκδοτὰ ἔγγραφα τῆς Τουρκοκρατίας ἐν Κρήτῃ, Κρητικὰ Χρονικά, Α' σελ. 84 - 122) σημειοῦνται ὡς ὑφιστάμενα.

⁶) Πληροφορίαι ἐκ τοῦ Ἀρχείου τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, πρὸς τὸν διευθυντὴν τοῦ ὁποίου κ' Ἀνθιμον Παπαδόπουλον, παραχωρήσαντα εὐγενῶς ταύτας πρὸς ἡμᾶς ἐκφραζομεν ἐντεῦθεν χάριτας.

⁷) Καὶ λοθ - σμα. Πρβλ. τὸ σχῆμα κρούω - κρούμα καὶ κρούσμα.

θέμα τῆς συνήθους παραγωγικῆς καταλήξεως —μα⁹ [λοῦ - μα], ἦτο ἥδη ἐν χρήσει παρὰ Βυζαντινοῖς, ἐσήμαινεν δέ :

1) Τὴν προᾶξιν τοῦ λούεσθαι, τὸ ἀποτέλεσμα τῆς λούσεως, τὸ λουτρόν, τὸ λουσίμον⁹, τὸ «λοῦσ^{μα}»¹⁰ ὡς ἐλέγετο ταυτοσήμως, σημασία, ὑπὸ τὴν ὁποίαν καὶ σήμερον λέγεται ἐν Κύπρῳ¹¹.

καὶ 2) Αὐτὸν τοῦτον τὸν τόπον, ἐν ᾧ λούεται τις, τὸν λουτρόν, τὸν λουτροῶνα¹², συνήθως παρὰ Βυζαντινοῖς¹³, ἐν χρήσει μετὰ τῶν ταυτοσήμων «λοῦτροδς» καὶ «λοῦτροόν», πολλάκις ἐν ἐνὶ καὶ τῷ αὐτῷ κειμένῳ¹⁴.

Ἡ λέξις αὕτη ἀπαντᾶται καὶ κατὰ τὸ καθ' ἡμᾶς, ἐν Στερεῶ Ἑλλάδι¹⁵, ὑπὸ τὴν σημασίαν τῆς ἰλῆος, ἐν Κρήτῃ δέ¹⁶, τοῦ λιασπώδους καὶ

⁹) Περὶ ταύτης ἴδε καὶ Γ. Χατζιδάκις, Μεσ. καὶ Νέα Ἑλληνικά, Α', σελ. 417.

⁹) Sophocles, Greek Lexicon ἐν λέξει λούσμα σελ. 722: λούμα - τος = baptism, λούσμα, λουτρόν, βάπτισμα. Ἴδε προχείρως ἐν τῷ Συναξαρίῳ Μαξίμου ἐπισκοποῦ Κυθήρων, (Βίοι Ἁγίων ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς γλώττης ἦτοι ἐκ τῶν Συναξαρίων (sic) μεταφρασθέντες παρὰ Μαξίμου ταπινού (sic) ἐπισκόπου Κυθήρων εἰς κοινὴν ὠφέλειαν' νεωστὶ μετὰ πλείστης ἐπιμελείας τε καὶ διορθώσεως μετατυπωθέντες, Ἐνετίῃσι 1680) ὅπου ἐν τῇ 31ῃ Αὐγούστου σελ. τκζ γράφεται «καὶ κάποιοι φιλόθεοι συναχθέντες ἐζήτησαν τοῦ πατρικίου νὰ κάμνουν ἐνα λοῦσμα μίαν φορὰν τὴν ἑβδομάδα».

¹⁰) Sophocles ὡς ἂν. ἐν τῇ λέξει.

¹¹) Ἀρχ. Ἱστορ. Λεξικοῦ Ἁκαθ.

¹²) Καὶ σήμερον διὰ τῶν συνωνύμων λουτρό, μπάνιο (ἐκ τοῦ ἰταλ. bagno <λατ. balneum <ἀρχ. ἑλλ. βαλανεῖον: Ἑτυμολογικὸ Λεξικὸ τῆς Κοινῆς Νεοελληνικῆς Ν. Ἀνδριώτη ἐν τῇ λέξει) δηλοῦται τὸ μὲν ἢ λουσίσις, τὸ δὲ ὁ λουτήρ καὶ ὁ τόπος ἐνθα δύναται τις νὰ λουσθῇ.

¹³) Ὁ Φαίδων Κουκουλές, Τὰ λουτρά παρὰ Βυζαντινοῖς ἐν ΕΕΒΣ, 1Α', σελ. 201, ἀναφέρει ὅτι κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους τὸ λουτρόν ἐκαλεῖτο καὶ λού(σ)μα. Ἐπίσης ὁ Du Cange ἐν τῷ οἰκείῳ τόπῳ (ἑλ. 827) ἐξηγεῖ λούμα, τὸ = balneum καὶ παραπέμπει εἰς Κωδινόν, Πάτρια Κων)πόλεως καὶ Μάξιμον ἐπίσκ. Κυθήρων (ὡς ἂν.). ὁ δὲ Sophocles ἐν λέξει λούσμα (σ. 722) ἀναγράφει καὶ τὴν δευτέρον ταύτην σημασίαν ἐξηγῶν bath, bathing room.

¹⁴) Οὕτω ἂν λάβωμεν τὰς παραπομπὰς τοῦ Du Cange, θὰ εὗρωμεν εἰς Κωδινόν, Bonn. Περὶ ἀγαλμάτων, στηλῶν κλπ., σελ. 51, 9 «καὶ διερχομένης ἐκίσε ἐφ' ἕνω ἐν τῷ λούματι τῶν Βλαχερνῶν» καὶ ἐν τούτῳ χρῆσιν ταυτοσήμως τῶν λέξεων λουτροδς —όν (σελ. 14, 8, σελ. 188, 21 κ. ἀλλαχοῦ) καὶ εἰς Μάξιμον ἐπίσκοπον Κυθήρων (ὡς ἂν) σελ. τκη' «ἐθέσπισαν μὲ χρυσόβουλον λόγον νὰ δίδεται σολέμνιον κάθε χρόνον εἰς τὸ τοιοῦτον λούμα» καὶ σελ. τκζ' «δ πατρικίος μέλλωντας νὰ ἀποθάγη ἀφίνει τοῦτο τὸ λούμα», καὶ ἐν ταύτῳ σελ. τκζ' «ἤκαμε καὶ ἐνα λουτρόν μικρότατον ὑποκάτω εἰς τοῦτο».

¹⁵) Ἀρχ. Ἱστορ. Λεξ. Ἁκαθ.

¹⁶) Σπανίξει.

υγροῦ γενικῶς τόπον, σημασίας ὑπὸ τὰς ὁποίας, καθ' ἡμᾶς, σημαίνεται ἐν τοῖς ἀνωτέρω τοπωνυμίοις. Ἡ περιεργος αὕτη σημασία, τὴν ὁποίαν ἔλαβεν ἡ λέξις, καθ' ὅσον πιστεύομεν, προῆλθε βάσει τῶν ἀκολούθων ἐννοιολογικῶν ἐξελίξεων: Ἐκ τῆς πρώτης σημασίας, κατέληξε «λοῦμα» νὰ σημαίνει οὐχὶ μόνον τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ λούεσθαι, τὴν λοῦσιν δηλονότι, ἀλλὰ καὶ τὸ ὑπολειπόμενον τῆς λούσεως ὕδωρ¹⁷, τὸ ὁπῶν καὶ ἐξετέτο μετὰ τὴν λοῦσιν, ὡς συνέβαινε παλαιότερον¹⁸ καὶ συμβαίνει πολλαχοῦ εἰσέτι καὶ σήμερον, ἐπὶ τῆς ὁδοῦ, ὅπου ἐσχημάτιζε ρυακίδια, σταθμιῦν δὲ ἰλὺν. Τὴν σχηματιζομένην ἰλὺν ἐκ τῆς ἐκχύσεως τοῦ «λούματος» ἐκάλεσαν καὶ οὕτῃν «λοῦμα», ἡ ὀνομασία δὲ αὕτη ἐπέξετάθη ὡς δηλωτικὴ παντὸς εἶδους ἰλύος, κατόπιν δὲ καὶ ὁ τόπος, εἰς τὸν ὁποῖον ἕνεκα τῆς πληθώρας τοῦ ὑπάρχοντος ὕδατος εἶτε ἐκ τῶν ὀμβρίων ὑδάτων, σχηματίζεται ἰλὺς, ἐν γένει δὲ πᾶς τόπος, ὑγρὸς καὶ βαλτώδης, διασχιζόμενος ἢ μὴ ὑπὸ ρυακιδίων ἐκλήθη καὶ οὕτως «λοῦμα». Ἡ τοιαύτη σημασία εἶναι, ὡς φαίνεται, ἀρκοῦντως παλαιά¹⁹, πιστεύομεν δέ, ὅτι τὰ ὁμώνυμα τοπωνύμια, ἐκ ταύτης, ὡς ἀνωτέρω ἠρμηνεύσαμεν ταύτην, προῆλθον, σημαίνοντα τόπον ὑγρὸν καὶ βαλτώδη.

Τοιαύτη λέξις ὑπὸ τὴν προμνησθεῖσαν σημασίαν, ὑπάρχει ὄντως σήμερον ἐν τῇ Κρητικῇ διαλέκτῳ, οὐχὶ πάντως οὕσα ἐν εὐρείᾳ χρήσει. Οὕτως ἐν Βιάννῳ λέγεται ὁ στίχος:

*Κοιμᾷτ' ὁ ἥλιος στὰ βουνὰ κι ἡ πέρδικα στὸ λοῦμα*²⁰.

Ἐνθα «λοῦμα» σημαίνει ὅ,τι καὶ ἐν τοῖς τοπωνυμίοις, βάλτον, βαλτότοπον. Ὁ Νίκος Καζαντζάκης, εἰς τὴν «Ὀδύσειαν», χρησιμοποιεῖ καὶ οὕτως τὴν λέξιν, ἐν τῇ σημασίᾳ τῆς ἰλύος, κακῶς δ' ἐπεκρίθη, εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο τοῦλάχιστον, ὅτι ἐχρησιμοποίησεν λέξεις

¹⁷) Πρβλ. πλύνω - πλῦμα, ἀπόπλυμα (= τὸ ἀπομένον τῆς πλύσεως ὕδωρ). Φρ. «χῶσε τὸ πλῦμα».

¹⁸) Κατὰ πληροφορίαν ἐκ τοῦ Τουρκικοῦ Ἱερικοῦ Ἱεροκλείου (ΤΑΗ, κῶδις 107, σελ. 179) ὑπῆρχεν ἐπὶ Τουρκοκρατίας ἐν Ἱεροκλείῳ (Κιζιλ Τάμπια) ρυακίος σχηματισθεὶς ἐκ τῶν ἐκχεομένων σαπουνονέριων καὶ ἀποπλυμάτων.

¹⁹) Κατὰ Liddell - Scott - Κωνσταντινίδου, Γ' σελ. 59 λούμα = ὕδωρ, ρύσις καὶ παραπέμπει εἰς Ἑλληνικά Ἐπιγράμματα (ἐκδοσις Kaibel) 963, 6. Ἐπίσης κατὰ τὸ Μέγα Λεξικὸν τῆς Ἑλλην. γλώσσης ἔκδ. Δημοτράκου τόμ. Ε' ὑπάρχει ταυτοσημον λήμμα ἐν τῇ λέξει ἢ παραπομπῇ δὲ γίνεται εἰς Ἑλλην. Ἐπιγράμματα, 903,2. Τὸ χωρίον τοῦτο κατέστη ἀδύνατον νὰ ἐξεύρωμεν. Τὸ παρ' Ἡσυχίου, καθ' ὃ «λούματα» τα τῶν πτισσομένων κριθῶν ἄχυρα Κύπρισι», ἴσως νοσεῖ.

²⁰) Ἀρχ. Ἱστορ. Λεξ. Ἀκαδ.

ἀνυπάρχτους, ὑπὸ κριτικοῦ²¹, ὁ ὁποῖος σὺν ἄλλαις ἐθεώρησεν ὡς μὴ ὑπάρχουσαν καὶ τὴν παρὰ Καζαντζάκη λέξιν *λοῦμα* = λάσπη.

Δυνατὸν νὰ θεωρηθῆ, ὅτι διὰ τοῦ «Λοῦμα» ὡς τοπωνυμίου πιθανῶς νὰ σημαίνεται προϋπάρχον λουτρὸν ἐν τῇ θέσει, ἐφ' ἧσον τοιοῦτον τι ἐσήμαινε παρὰ Βυζαντινοῖς. Ὅμως μία τοιαύτη ἐκδοχὴ ἐξασθενεῖ πως ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ἐν Κρήτῃ ἐν τοπωνυμίοις πρὸς δῆλωσιν προϋπάρχοντος λουτροῦ, χρησιμοποιεῖται τὸ σύνηθες «Λουτρό»²², ἢ ἄλλο τι συναφές²³, οὐδέποτε δὲ «Λοῦμα», λέξεις, ἡ ὁποία σπανιωτάτη ὡς προσηγορικόν, ὡς καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις ἰδιώμασι, οὕτω καὶ ἐν Κρήτῃ οὐδόλως λέγεται ἐπὶ τῆς σημασίας τοῦ λουτροῦ, ἀφ' ἐτέρου δὲ ἐκ τοῦ ὅτι λουτρῶνες (= *λοῦματα*), δὲν εἶναι ἀπολύτως εὐχερὲς νὰ ὑπῆρχον εἰς τοὺς τόπους τοὺς ὑπὸ τὸ ὄνομα σήμερον «Λοῦμα».

Ἀπομένει εἰσέτι ἡ πληροφορία ἐκ τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ τῆς Ἀκαδημίας, ὅτι ἡ λέξις χρησιμοποιεῖται ἐν Καρπάθῳ ἐπὶ θέσεως βουνοῦ²⁴. Τοῦτο δὲν δύναται νὰ ἀναιρέσῃ τὰ ἤδη λεχθέντα, γνωστοῦ ὄντος ὅτι ἐκ τῆς τοπικῆς ἐπεκτάσεως τὴν ὁποίαν λαμβάνουσιν ἔνεκα τῆς λήθης τῶν πλησιοχώρων καὶ τῆς αἰτίας τῆς γενέσεως τοῦ τοπωνυμίου καὶ ἐκ τῆς συνεχοῦς φθορᾶς, τὰ πλεῖστα τῶν τοπωνυμίων οὐδὲν εἶναι πλέον εἰμὴ λέξεις ἀποβλοῦσαι πᾶν νοηματικὸν περιεχόμενον, διατηρούμεναι δὲ ἐν χρήσει διὰ τῆς συνεχοῦς παραδόσεως, πρὸς τοπικὸν καθορισμὸν καὶ οὐδὲν ἄλλο.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω, θὰ ἠδυνάμεθα ἤδη νὰ ἐννοήσωμεν τὴν ἄγνωστον καὶ ἀδιανόητον μέχρι τοῦδε λέξιν «*λοῦματέα*», τῆς ὁποίας χρῆσιν ποιεῖται ὁ Σαχλίκης²⁵, ἐν τῷ στίχῳ 209 τῆς «Ἀφηγήσεως» :

νά πες ἀγρίμια κυνηγοῦν καὶ λουματέαν ὀρμιάζουν.

Ὁ στίχος δὲν κατενόηθη ὑπὸ τοῦ Παπαδημητρίου, ὁ ὁποῖος ἐν τῷ

²¹) Ὁ Μάρκος Ἀυγέρης κρίνων τὴν «Ὁδύσειαν» ἐν «Νέα Ἑστία», ΚΣΤ' σελ. 1547, ἀμφισβητεῖ παντάπασιν τὴν ὑπαρξιν τοιαύτης λέξεως ὑπὸ τὴν σημασίαν ταύτην.

²²) Λουτρό χωρ. ἐν Σφακίσις, τὸ ὁποῖον ὡς πληροφορεῖ ὁ Νουχάκης (Κρητικὴ Χωρογραφία, σελ. 226), «ὠνομάσθη οὕτως ἐκ τῶν γενομένων ἐν αὐτῇ λουτρῶν ὡς δεικνύουσι πολλὰ λείψανα λουτήρων εἰς οὓς διωχετεύετο τὸ πρὸ λούσιν ὕδωρ ἐκ τῆς ὑπερχειμένης Ἀνωπόλεως».

²³) Λοῦτρα χωρ. ἐπαρχίας Ρεθύμνης καὶ τοπωνύμιον ἐν Τυλίσῳ, Λοῦτρας ἐν Κυδωνίᾳ, Παλιόλοῦτρα ἐν Ἁγίῳ Βασιλείῳ, Λοῦτρα κ, δύο χωρία ἐν Βιάννῳ καὶ ἀνά ἐν ἐν Ἁγ. Βασιλείῳ καὶ Κυδωνίᾳ κλπ. Πρβλ. καὶ ὅσα ἐν περ. Κρητικῇ Ἑστίᾳ, τόμος Α', τεῦχος 3 σελ. 11 καὶ τεῦχος 4 σελ. 13.

²⁴) Ὡς ἀνωτ.

²⁵) Σαχλίκης, Ἀφηγήσις Παράξενος, ἐπιμελεία Σ. Παπαδημητρίου, Ὁδησός, 1896.

λεξιλογίῳ²⁶, ἀγνοεῖ τὴν σημασίαν τῆς λέξεως γράφων, «λουματέα, ἢ εἰς τὴν ἔκφρασιν «λουματέαν ὀρμιάζου» κατὰ πᾶσαν πιθανότητα γένους θηλυκοῦ». Καθ' ἡμᾶς ἡ λέξις δέον νὰ συναφθῆ πρὸς τὸ «λοῦμα», σημαίνει δὲ τόπον βριθοντα «λουμάτων», τουτέστι τόπον ὑγρὸν καὶ λασπώδη, εἶναι δὲ οὐχὶ γένους θηλυκοῦ, ὡς θεωρεῖ ὁ Παπαδημητρίου, ἀλλ' ἄρσενικοῦ, συντιθεμένη ἐκ τοῦ «λοῦμα» καὶ τῆς παραγωγικῆς καταλήξεως —έας, σημαίνουσης πλήθος, ἀφθονίαν, τοῦ ἐν τῷ θέματι σημειομένου. Ἡ κατάληξις αὕτη οὐδὲν εἶναι εἰμῆ ἢ πρωταρχικῆ μορφῆ²⁷ τῆς συνήθους ἐν Κρήτῃ καταλήξεως τοπωνυμίων —ιάς, ἢ ὁποῖα σημαίνει τὸ αὐτό²⁸. Λουματέας ὅθεν καὶ οὐχὶ λουματέα, παρ' ὅτι τοιαύτη λέξις ἢ συνώνυμον τοπωνύμιον, καθ' ὅσον γνωρίζομεν, δὲν διεσώθη παρ' ἡμῖν, ἐσήμαινε κατὰ τὰ ἀνωτέρω τρόπον γέμοντα λουμάτων.

Παρὰ ταῦτα οἱ στίχοι 208 - 209 :

(δ) εἰς τὸν ἄλλον δὲν γροικοῦν κι ἀνάκουτα φωνάζουν,
νά 'πες ἀγρίμια κυνηγοῦν καὶ λουματέαν ὀρμιάζου,

παραμένουσι εἰσέτι γριφώδεις. Τῶν στίχων τούτων, ὑπὸ πᾶσαν ἐπιφύλαξιν δίδομεν κατωτέρω τὴν καθ' ἡμᾶς ἐρμηνείαν : Ὁ ἕνας τὸν ἄλλον δὲν γροικοῦν κτλ. ὥστε λέγεις ὅτι κυνηγοῦν ἀγρίμια καὶ ὀρμιάζου, ἦτοι ρίπτουσι τὴν ὀρμιάν²⁹, εἰς τόπον βαλτώδη, πλήρη λουμάτων, πρὸς σύλληψιν ἴσως ἐγγέλυον ἢ διὰ τι ἄλλο.

II. ΡΟΥΜΑ

Ταυτόσημον σχεδὸν καὶ γλωσσικῶς ἀνάλογον πρὸς τὸ «Λοῦμα», ὑπάρχει τὸ σύνηθες ἐν Κρήτῃ τοπωνύμιον «Ροῦμα»³⁰. Ἐτυμολογικῆς σχέσις πρὸς τὸ «Λοῦμα», ὡς θὰ ἠδύνατό τις νὰ υποθέσῃ³¹ δὲν ὑφί-

²⁶) Σ α χ λ ί κ η, ὡς ἀν. σελ. 247.

²⁷) Περὶ ταύτης ἴδε Γ. Χ α τ ζ ι δ ά κ η, Μεσ. καὶ Νέα Ἑλληνικά, Β' σελ. 457 καὶ περ. Ἀθηνᾶ, Ε' σελ. 495 καὶ ἐξῆς.

²⁸) Οὕτω Χαλικιάς = τόπος βριθων χαλίκων, Ἀστυρασιάς = τόπος ἐν ᾧ ἀφθονεῖ εἶδος φυτοῦ καλούμενον στύραξ, Ἀχεντριάς = τόπος πλήρης ἐχιδνῶν, Πλατανιάς κτλ. Ἐν Δυτικῇ Κρήτῃ ἢ τοιαύτη κατάληξις συνήθως ἀπαντᾶται ὡς —έ(ς). Π.χ. Πλατανές, Ἀζωγουρές κτλ.

²⁹) Σ κ α ρ λ ά τ ο υ Β υ ζ α ν τ ί ο υ, Λεξικὸν τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης Β' σελ. 947 ὀρμιᾶ = τριχὰ διὰ ψάρευμα. Ἡ ὀρμιᾶ ἐκ τοῦ ἀρχ. ὄρμος καλεῖται καὶ ὀρμιδι ἢ κοινῶς ἄρμιδι. Ἴδε καὶ Ν. Ἀ ν δ ρ ι ώ τ η, Ἐτυμολογικὸ Λεξικό, σελ. 175 ἐν τῇ λέξει.

³⁰) Ἐν συμβολαίῳ τοῦ 1775 (Α. Β ο υ ρ δ ο υ μ π ά κ η, Κρητικά Ἐγγραφα ἐν Χριστιανικῇ Κρήτῃ, Β' σελ. 408), γράφεται <συνροσ απου το νοτο ρουμα>.

³¹) Τὸ λ ἐν Δυτικῇ Κρήτῃ ἰδιαίτατα, τρέπεται εἰς ρ. Ἴδε Ρ a s h l e y, II,

σταται. Ἡ λέξις εἶναι εὐρέως διαδεδομένη ἐν Κρήτῃ, ἰδίᾳ ἐν τῇ Λυτικῇ, ὡς προσηγορικόν, σημáνει δὲ τὸν ἐκ χειμαρροδῶν ἢ μὴ ὑδάτων σχηματισθέντα ρύακα ἢ ποταμόν.

Οὕτω «Ροῦμα» ἐκαλεῖτο χωρίον ἐν Σητεία, νῦν ὑφιστάμενον μόνον ὡς ὄνομα τόπου⁸², ὑπάρχουσι δὲ σήμερον χωρία Βαθύρορουμα, Μεσόρορουμα ἐν Σελίνῳ, Καλόρορουμα⁸³ καὶ Νέα Ροῦματα ἐν Κυδωνία, Παλαιὰ Ροῦματα ἐν Κισάμῳ καὶ Μιξόρορουμα⁸⁴ ἐν Ἀγίῳ Βασιλείῳ, ταυτώνυμοι δὲ θέσεις Μέσα Ροῦματα, τοῦ Μπάου τὸ Ροῦμα, Σφακόρορουμα, ἐν Ἀργυρουπόλει ἐπαρχίας Ρεθύμνης⁸⁵, Στραβόρορουμα, ἐν Ἀσκύφου ἐπαρχίας Σφακίων⁸⁶, Ρουμάτσια (γράφει Ρουμάκια) ἐν Σκάφῃ ἐπαρχίας Σελίνου⁸⁷ καὶ εἴ που ἄλλαχοῦ.

Ἡ λέξις ἀσφαλέστατα ἔχει τὴν προέλευσιν ἐκ τοῦ ρεῦμα. Ὁ Χατζιδάκις⁸⁸ ὑπεστήριξεν τὴν ἐκ τοῦ ρεῦμα > ρέμα > ροῦμα παραγωγήν⁸⁹, ἣ ὁποία κρίνεται λίαν ἐπισηφαλῆς ἐκ τοῦ ὅτι ἡ τροπὴ τοῦ ε

σελ. 192 - 193 (γάρα - γάλα, Μῆρο - Μῆλο), σελ. 233 (ἄρροι, ρογήσιμα, ρογιῶρογιῶ ἀντὶ ἄλλοι κτλ.) καὶ Bickford-Smith, Cretan Sketches, σελ. 154 (a legacy of words). Ἐπίσης ἴδε Γ. Ἀναγνωστόπουλον ἐν Ἀθηνῶν, ΛΗ' σελ. 151. Δυνατὸν πάντως ἔνεκα τοῦ σχεδὸν ταυτοσήμου νὰ ἐπέδρασαν ἀμοιβαίως καὶ κατ' ἀναλογίαν.

⁸²) Κρητικά Χρονικά, Α' σελ. 122.

⁸³) Πρβλ. ὅσα περὶ τούτου ἐν Κρητικῇ Ἔστιά. Α' τεύχος 2 σελ. 8.

⁸⁴) Ὁ Γ. Χατζιδάκις τὸ γράφει Μειξόρορουμα (Ἀθηνᾶ ΚΔ' σελ. 22). Προῆλθεν κατ' ἀνομοίωσιν ἐκ τοῦ Σμιξόρορουμα (= συμβολὴ ρυάκων, ροιμάτων). Πρβλ. τὰ ἔξουσά σου <ἔξου(σ)ά σου <ἔξά σου, ἐκουσπάζομαι <[ἐ]κου(σ)πάζομαι <ξυπάζομαι, σύψυχο <(σ)ύψυχο <ὔψυχο Ἴδε καὶ Φιλήντα, Γλωσσογνωσία καὶ Γλωσσογραφία, Β' σελ. 145.

⁸⁵) Ν. Χατζιδάκις, Τοπωνυμιαὶ τοῦ χωρίου Ἀργυρουπόλεως, ΕΕΚΣ Α' σελ. 436 καὶ 441.

⁸⁶) Στεφάνου Ξανθοῦ διδου, Τὸ δίπλωμα (προβελέγγιον) τῶν Σκορδιλῶν Κρήτης, ΕΕΚΣ, Β' σελ. 307. Ἐφ' ὅσον τὸ «ροῦμα» ἐγένετο ἐκ τοῦ «ρεῦμα» πιθανωτέρα ἡ διόρθωσις τοῦ Gerland, Histoire de la Noblesse Crétoise, σελ. 95 ἐν ἐγγράφῳ (χρον. 1183) εἰς Στραβὸ Ρεῦμα καὶ οὐχὶ Στραβὸ Ροῦμα ὡς ὁ Ξανθοῦ διδου ὡς ἀν., ἐπειδὴ ἡ λέξις ροῦμα εἶναι διαλεκτικὸν στοιχεῖον μᾶλλον μεταγενέστερον.

⁸⁷) Ι. Μαθιοῦδάκη, Τοπωνυμικά τῆς κοινότητος Σκάφης. Κρητικά Α' σελ. 34.

⁸⁸) Ἀθηνᾶ ΚΔ' σελ. 22.

⁸⁹) Τὴν τοιαύτην παραγωγήν, ἀπ' εὐθείας ἐκ τοῦ ρέμα, ὑποστηρίζει καὶ ὁ φιλόλογος κ. Γεώργ. Πάγκαλος, ἐν ἀνεκδότῳ γλωσσασαρίῳ του, τὸ λήμμα «ροῦμα» τοῦ ὁποίου ἐτέθη ὑπ' ὄψιν ἡμῶν, γράφων ἐπὶ λέξει «Ἡ ἀπ' εὐθείας ἐκ τοῦ ἀρχ. οὐσ. ρεῦμα > ρέμα — ροῦμα κατ' ἀνάμалον ἐκφώνησιν οὐ ἀντὶ ε (περὶ τῆς ὁποίας ἀνωμαλίας ἴδε Γ. Ν. Χατζιδάκιν ἐν Ἀθηνᾶς τομ. 24, σ. 22

εἰς οὐ εἶναι λίαν ἀνώμαλος καὶ οὐδόλως εὐχρηστεῖ ἐν τῷ Κρητικῷ ἰδιώματι. Πιθανωτέρα, ὡς νομίζομεν, εἶναι ἡ διάμεσος παραγωγή ἐκ τοῦ ρεῦμα > ρέμα > ρόμα⁴⁰ > ροῦμα⁴¹.

Ὁ Ἄ. Χατζῆς ὁμιλεῖ περὶ λατινικοῦ ruma, ae = ροή, ποταμοῦ ἐκ τοῦ ἑλληνικοῦ ρύμη καὶ παράγει ἐντεῦθεν τὴν λέξιν⁴², τοιαύτη ὅμως λέξις ὑπὸ τὴν ὡς ἄνω σημασίαν, ἀφ' ἐνὸς μὲν, ὡς φαίνεται, δὲν ἐκληρονομήθη ὑπὸ τῶν Ἐνετῶν, ὁπότε θὰ ἠδυνάμεθα κατὰ τινὰ τρόπον νὰ ἀναγάγωμεν τὸ κρητικὸν ροῦμα εἰς ταύτην, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἢ ἐκ τοῦ ρεῦμα παραγωγή εἶναι λίαν πιθανὴ καὶ ἀσφαλῆς ὥστε νὰ μὴν ὑπάρχη ἀνάγκη νὰ ἀνατρέχωμεν εἰς ἄλλας πολλῶ ἐπισφαλεστέρας.

ΝΙΚ. Μ. ΠΑΝΑΓΙΩΤΑΚΗΣ

«οὐ ἀντί ε» ρέμα — ροῦμα ἐν Κρήτῃ, ζεματίζω—ζοῦματίζω ἐν Σύμῃ... ἢ ἐμμέσως ἐκ τοῦ αὐτοῦ >ρεῦμα >ρέμα >*ρόμα >ροῦμα κατὰ τροπὴν δηλ. πρῶτον τοῦ ε εἰς ο διὰ τὸ παρακείμενον ὑγρὸν ρ, ὡς: ρεβίθι >ροβίθι καὶ ἔπειτα τροπὴν τοῦ ο τούτου εἰς οὐ διὰ τὸ αὐτὸ παρακείμενον ὡσαύτως ρ, ὡς λωρί(ον) >λουρί... Πιθανωτέρα ἢ μᾶλλον βεβαία μοῦ φαίνεται ἡ πρώτη ἄμεσος ἔτυμολογία ἐκ τοῦ: ρεῦμα >ρέμα — ροῦμα ἢ ἢ ἐμμέσως ἐκ τοῦ ρεῦμα >ρέμα >*ρόμα >ροῦμα ὅσον ὁ διάμεσος τύπος *ρόμα εἶναι ἀμάρτυρος». Ἡ ἀνώμαλος τροπὴ τοῦ ε εἰς ο εἶναι ψευδὴς καὶ φαινομενικῆ. προϋποτιθεμένου πάντοτε ἐνδιαμέσως τοῦ ο. Οὕτω τὸ ζεματίζω >ζοῦματίζω, καὶ ὅσα ὁ Χ α τ ζ ι δ α κ ι ζ ἐν Ἀθηνῶν ΚΔ' σελ. 22, ἐάν δὲ ὀφείληται εἰς παρετυμολογίαν, προϋποτίθησι ὡς διάμεσον τύπον τὸ *ζεματίζω. Ἐξ ἄλλου, ὁ τύπος ρόμα οὐδόλως εἶναι ἀμάρτυρος (ἴδε κατωτέρω) ὡς θεωρεῖ ὁ κ. Πάγκαλος.

⁴⁰) Ὁ τύπος οὗτος διασφίεται εἰσέτι ἐν Κύμῃ (Φιλήντια, Γλωσσογνωσία καὶ Γλωσσογραφία, Α. σελ. 134 καὶ Β' σελ. 90 καὶ Χ α τ ζ ι δ α κ ι ζ ἐν Ἀθηνῶν, ΚΔ' σελ. 23). Διὰ τὴν τροπὴν τοῦ εμ εἰς ομ ἴδε Φιλήντιαν ὡς ἄν. Α' σελ. 96, 124, 134, 158 καὶ Β' σελ. 90. Πρβλ τὸ σχῆμα ψεῦμα >ψεμα >ψόμα.

⁴¹) Περὶ τοῦ ομ >ομ ἴδε Φιλήντιαν ὡς ἄν. Β' σελ. 109 - 110. Ἐνταῦθα συνήργησεν καὶ ἡ γειτονία τοῦ ὑγροῦ.

⁴²) Α. Χ α τ ζ η «Ἐλλην, Ἑλλάς — Ἑλλήν» ἐν Ἐπιστ. Ἐπετηρίδι Πανεπ. Ἀθηνῶν (1935) σελ. 139 καὶ ἐν περ. «Ἐπιστήμη» (1952) τεύχος 4.

Σ η μ.—Κατὰ τὰς πληροφορίας ἐκ τοῦ Ἀρχείου τοῦ Ἰστορ. Λεξικοῦ τῆς Ἀκαδημίας, ροῦμα ες καλοῦνται ἐν Θράκῃ τὰ συκάμινα καὶ ρουμά ἢ συκαμνιά (μαρέα). Ἐκφράζομεν ἐντεῦθεν τὴν ὑπόνοιαν ὅτι ἡ λέξις ροῦμας (ἐν. ἢ ροῦμα) δέον νὰ συναφθῇ πρὸς τὸ λατινικὸν ruma, ae καὶ rumis, is=θηλή μαστοῦ καὶ τὸ παρὰ S o p h o c l e s Greek Lexicon (σελ. 972) ἀναγραφόμενον ρούμα, ἢ=θηλή. Ὡνομάσθησαν δηλονότι ἐν Θράκῃ ροῦμας τὰ συκάμινα, ἔνεκα τῆς μεγάλης ὁμοιότητος τοῦ σχήματος αὐτῶν πρὸς θηλήν μαστοῦ.